

Vilar i la Guerra Civil (1936-1939)

Pierre Vilar llegà 'La Guerra Civil espanyola' com a exemple de com es poden analitzar les causes d'un esdeveniment. Aquest cas, a més, ell el va viure en primera persona.

Quan en el decurs de l'any 1978 la comissió organitzadora del Col·loqui Internacional sobre la Guerra Civil espanyola, que es va acabar duent a terme a Barcelona el mes d'abril de 1979, discutia sobre quins havien d'ésser els ponents que havien de vertebrar les sessions més metodològiques de la trobada, ben aviat va haver-hi unanimitat en l'elecció: Pierre Vilar havia d'ésser un d'ells. Els organitzadors –Emili Giralt, Jordi Planes i jo mateix– sabíem que Vilar no era especialista en el tema, però teníem clar que era un dels pocs historiadors amb la capacitat i el rigor suficients per marcar les directrius teòriques i metodològiques en l'estudi de l'esdeveniment que motivava la celebració del Col·loqui. No en va era la primera vegada des de la mort de Franco que a l'estat espanyol se celebrava un col·loqui sobre la Guerra Civil en un marc, el Palau de Congressos de Montjuïc, que prometia, com així va ésser, una assistència massiva de participants i un interès inusitat per part dels mitjans de comunicació. D'aquí que la tria havia d'ésser acurada, científicament inqüestionable i ideològicament plural. A la fi van acompanyar Vilar Pierre Broué i Ronald Fraser.

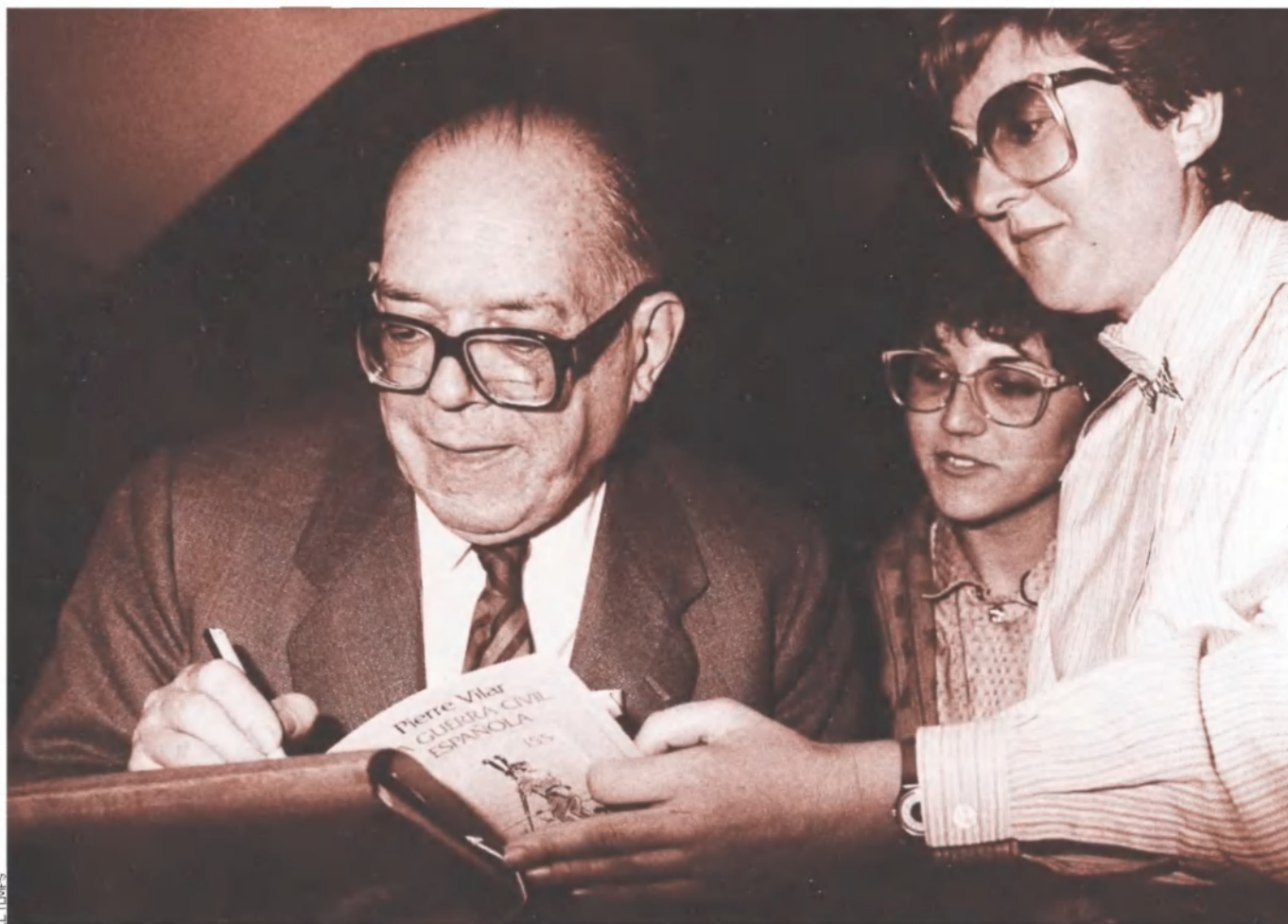
I avui, vint-i-cinc anys després d'aquell esdeveniment, som conscients que la tria no podia ser més encertada. La intervenció de Vilar, concisa, clara, impecable, va passar revista als grans temes que configuraven la guerra, va

plantejar dubtes més que resoldre'ls, va obrir camins de recerca i va suggerir noves perspectives que acosten l'estudiós i l'home d'avui a la compressió del que havia estat la Guerra Civil.

Vilar i la guerra. Vilar va començar la seva intervenció fent una autocrítica: ell no era “especialista” en la Guerra Civil, una guerra que, altrament, l'havia seguida des de molt a prop. El fet d'haver viscut a l'estat espanyol –amb estades llargues a Barcelona i a Catalunya– des de 1930 fins a 1936 i la seva pròpia consciència política, a banda del seu ofici d'historiador, l'havien convertit en un lector compulsiu de llibres sobre la guerra. Conscient dels múltiples condicionaments de cada autor –des de les seves posicions ideològiques, fàcilment identificables, fins a les seves posicions existencials, en el temps, l'espai i la societat–, Vilar era afeccionat a marcar en cursiva els conceptes que considerava fonamentals, va fer un plantejament clàssic, des del punt de mira de l'estructuració i l'exposició.

Va tractar, en primer lloc, el tema de les fonts, punt de partida de tota recerca històrica. I després de plantejar l'existència de memòries, diaris i correspondències, premsa i problemes inherents a aquests tipus de fonts, centrava el seu interès en el tema dels arxius, es preguntava un seguit de qüestions que, en molts casos, mantenen una plena actualitat: quins tipus d'arxius hi ha? Hi ha hagut destruccions? Es disposa d'un arxiu de documents audiovisuals? Molt sovint s'ha reclamat una guia d'arxius per a l'estudi de la Guerra Civil, que encara ara està per fer. Les causes de la guerra eren el segon punt en què centrava el seu interès: partia, en aquest tema, de la necessitat de disposar d'una reflexió teòrica prèvia, per acabar plan-

A la pàgina del costat, Pierre Vilar signa un exemplar del seu llibre 'La Guerra Civil espanyola', l'any de la seva publicació, el 1986, a la Universitat de València, al poc d'acabar el congrés "València. Capital de la República. 50 anys. 1936-1986".

tejant les causes estructurals i conjunturals, la conjuntura internacional i l'anàlisi política i el procés dels esdeveniments que, com a mínim des de 1917, va acabar culminant en l'inici de la guerra. L'esclat de la guerra —els dies de juliol de 1936 que van ser clau en la metamorfosi que va anar d'un cop d'estat militar a una guerra oberta— mereixia, a parer de Vilar, estudis i monografies locals que en molts camps mancaven, per entendre el fracàs de la República a capitals com Sevilla i Saragossa, on hi havia un moviment obrer molt bel·ligerant.

Ja endinsat en la guerra, va plantejar, sempre des de la perspectiva de la reflexió metodològica, els grans temes del desenvolupament del conflicte: la problemàtica dels poders —en el camp republicà i en el camp dels militars insurgents—, del “fet militar”, la qüestió econòmica i, finalment, la internacional. Per a Vilar, eren els problemes es-

sencials en l'estudi de la guerra, i, en cada cas, va mostrar el seu interès historiogràfic a assenyalar les llacunes que hi havia i les preguntes que calia fer-se en cada cas. Va cloure la seva intervenció amb una frase que mostrava l'herència d'una tradició historiogràfica habituada a problematitzar de manera permanent la història: “Les afirmacions categòriques i les hipòtesis gratuïtes (si..., si...) són, per a l'anàlisi històrica, el perill més gran.”

La Guerra Civil: cinquanta anys més tard. L'any 1986, coincidint amb el cinquanta aniversari de la Guerra Civil, Vilar va publicar un dels seus llibres més celebrats: *La Guerra Civil espanyola*, un assaig en què, com insistia Vilar mateix, no pretenia explicar, fil per randa, allò que va passar a l'estat espanyol durant els anys 1936-1939, sinó que el seu objectiu era ajudar a comprendre els mecanismes dels fets,aju-

dar a entendre, en definitiva, la guerra i el seu resultat. A la pregunta, bàsica i elemental, sobre el per què es va produir la Guerra Civil, Vilar remetia als desequilibris estructurals —desequilibris socials al camp i a les ciutats, desequilibris regionals, que havien potenciat el sorgiment dels nacionalismes perifèrics—, però també desequilibris espirituals i la inevitable conjuntura: “La Guerra Civil —hi escriu— no es comprendria: 1) sense mesurar la crisi de consciència que ha comportat a l'Espanya del segle XIX el seu fracàs com a estat-nació-potència a la manera dels seus veïns; 2) sense tenir en compte el joc complex que a vegades afegeix, i a vegades dedueix, la força de les consciències de grup a la de les consciències de classe.”

Comprendre la Guerra Civil passava també per situar-la en els seus inicis i davant les forces presents: allò que semblava al començament un pronun-

Soldats republicans travessen l'Ebre en una de les passarel·les que van fer els enginyers de l'exèrcit destacats en aquesta zona durant la Guerra Civil.

ciament clàssic, a l'estil dels que s'havien produït al segle XIX, s'havia convertit en un "tipus d'enfrontament nou". Un enfrontament que dividia Espanya en dues meitats, seguint, en algunes ocasions, la lògica de la història i de la societat, i en altres el pur atzar. Però ben aviat quedaven clars els avantatges i desavantatges de cada camp: l'existència d'un exèrcit professional al Marroc, amb experiència de guerra, al costat dels revoltats, i la ràpida ajuda internacional al seu favor situaven en un clar avantatge els militars insurrectes.

Pierre Vilar, en aquest capítol, com en la resta del llibre, va desgranant la història de la Guerra Civil —aquells elements que li semblen més rellevants— presentant propostes de treball, dubtes i constatacions, a la manera d'una mena d'estat de la qüestió que pugui permetre avançar en el coneixement i en la comprensió de la història. Després de tractar l'enfrontament militar en tots els seus aspectes, un enfrontament que va acabar menant a la derrota republicana —la segona gran sorpresa de la guerra fou, a parer de Vilar, la resistència de Madrid; se situa davant dels dos camps per anar analitzant aquells aspectes consubstancials a la guerra—. A la manera d'una història total i globalitzadora —el gran repte present en tota l'obra de Vilar—, tracta l'evolució política en els dos camps, i el procés econòmic i social, ideològic i cultural que durant la guerra es va viure en els dos bàndols. Sense negligir cap aspecte —l'originali-

tat catalana basada en "1) la preponderància anarcosindicalista entre els vencedors (armats) del 19 de juliol; 2) l'existència constitucional de la Generalitat autònoma"; les diverses formes de poder que apareixen a l'Espanya republicana; la constitució d'un nou règim basat en un "cabdillisme" en el bàndol insurrecte; el paper d'enquadrament ideològic que desenvolupa l'Església; les col·lectivitzacions en territori republicà, etc.—, aconsegueix una síntesi que més d'un historiador considerat com a especialista de la guerra hagués volgut fer.

El capítol final del llibre, el dedica a problematitzar —sempre la història com a problema— alguns aspectes de debat, de debat historiogràfic i de debat polític i públic sobre la guerra. Primer fa referència al problema de les víctimes de la guerra i de la repressió. Dubtem, comença plantejant Vilar, de les xifres rodones i dels testimonis orals, com a font única per al coneixement històric. És cert que el 1986 el nivell de coneixement sobre el tema del cost humà de la guerra no feia preveure la catàstrofe humana que, sobretot arran de la repressió franquista, es va abatre contra les classes populars i els vençuts durant i després de la guerra.

Però Vilar no dubtava ja a constatar que "una difícil victòria desemboca en una lògica de terror". L'altra qüestió que presenta en el debat historiogràfic és el paper que la guerra d'Espanya va representar en el marc europeu i internacional: les intervencions alemanya i italiana, la "no-intervenció" britànica i francesa, la intervenció soviètica i la presència de les Brigades Internacionals.

Perquè, evidentment, per a Vilar es fa difícil explicar la Guerra Civil al marge del context europeu. Per aquesta raó en les "reflexions finals" del seu llibre no dubta a adreçar-se al públic francès per recordar-li que entre les tropes que van alliberar París de l'ocupació nazi hi havia tanquetes amb l'expressiu nom de "Madrid", "Teruel", "Ebro" o "Gernika": "Si aquest llibret —escriu Vilar— explica el perquè d'allò, cinquanta anys després de juliol de 1936, haurà cobert, modestament, la seva funció."

La Guerra Civil com a experiència viscuda. L'any 1995, quan Pierre Vilar tenia importants problemes de vista –als 89 anys!–, va tornar a parlar de la Guerra Civil. Ara, però, com una experiència que havia colpit la seva vida. Ho va fer en les reflexions i els records autobiogràfics que es van publicar sota el títol *Pensar històricament*. I ho va fer també en l'entrevista que, amb motiu de l'aparició del llibre, li va publicar *El País*, al seu *Quadern* del dia 26 d'octubre de 1995. En ambdós casos la perspectiva de Vilar –la seva posició davant la guerra d'Espanya– canvia radicalment respecte als treballs que havia publicat anteriorment. Perquè en el Vilar historiador, extraordinari crític de la història, se li sobreposa el Vilar militant –en aquest cas la cursiva la utilitzo jo–, que parla a partir de l'experiència viscuda i, sobretot, del posicionament ideològic que adopta sobre el present i sobre la seva realitat més immediata.

Vilar, que mai va amagar, ans al contrari, les seves conviccions marxistes, i va utilitzar el mètode d'anàlisi marxista en la seva professió, tampoc no amaga ara les seves simpaties comunistes, properes al Partit Comunista i a les posicions de la Unió Soviètica, tot i que no va arribar a ser un militant orgànic. Si ja en el llibre sobre la Guerra Civil, del 1986, emetia algun judici, amb connotacions ideològiques, com quan considerava George Orwell “el testimoni més despistat del combat més confús” o qualificava de “pintoresques” les primeres milícies anarquistes que van anar a alliberar Saragossa, en la memòria personal de la guerra –que va viure molt a prop de Catalunya– parteix de la constatació que a partir de 1938 fou “quan em vaig sentir més pròxim a les posicions del Partit Comunista”. La seva admiració per la Rússia de Stalin, que en el decurs de la dècada dels anys 30 havia experimentat “progressos prodigiosos”, anava acompanyada de la convicció segons la qual “el Partit Comunista de Líster i de Dolores Ibárruri eren el pilar més sòlid de la República”, sobretot a partir dels esdeveniments de 1937 –inevitable referència als fets de maig– i dels “comentaris de la premsa trotskista i anarquista”.

Si en *Pensar històricament* els judicis i les interpretacions estan condicionats a la memòria –i Vilar és molt fidel a la memòria i a la pròpia autobiografia–, en l'entrevista d'octubre de 1995 reapareix un Vilar bel·ligerant en el combat per les fidelitats, en un moment, cal recordar-ho, que era molt fàcil fer llenya de l'arbre caigut: la desaparició de la Unió Soviètica el 1991 semblava que obligava a una reinterpretació global de la història del segle XX. I Vilar mostrava la seva intransigència en contra de les “deformacions històriques” i les “interpretacions malignes”, criticant la imatge de la Unió Soviètica com la d'un gran camp de concentració, que de Stalin “només se'n diuen malvestats”, o que la Unió Soviètica es confongués amb el comunisme internacional. Contrari a la versió segons la qual Stalin havia traït la revolució espanyola i que la Unió Soviètica havia acabat abandonant la República, torna a explicar l'anècdota, recollida també a *Pensar històricament*, de quan va fer la coneixença d'Andreu Nin i la impressió que li va assaltar de trobar-se davant d'un “paio tancat i esquerp”. I es dol que ha estat la “versió trotskista de la guerra que s'ha anat oficialitzant”.

Judicis, consideracions, interpretacions d'un Pierre Vilar que assumeix obertament un paper militant i a través d'aquest paper s'enfronta amb la història del segle XX, que és, cal no oblidar-ho, la història que ell mateix ha viscut i li ha tocat de patir. I, certament, aquesta mena de *strip-tease* ideològic que fa Vilar en la ratlla dels seus noranta anys, no sols és d'agrair, sinó que forma part també de la seva grandesa com a historiador. En un moment de renúncies ideològiques generalitzades, de canvis de camisa, de comportaments acomodaticis, mantenir les fidelitats de tota una vida i defensar-les, al preu, fins i tot, d'ésser criticat públicament, només està a l'abast de molt poques persones. I, en aquest comportament, al marge de l'acord o desacord amb els judicis expressats, Pierre Vilar ens oferiria una de les seves darreres lliçons. Com sempre, la lliçó d'un mestre.

Pelai Pagès

*Vilar, que mai
no va amagar,
ans al contrari,
les seves conviccions
marxistes,
i va utilitzar
el mètode d'anàlisi
marxista en la seva
professió, tampoc no
amagava les seves
simpaties comunistes
properes al
Partit Comunista
i a les posicions de la
Unió Soviètica, tot i
que no va arribar
a ser un militant
orgànic*